

Oksana Markevych¹<https://orcid.org/0000-0003-0457-8697>¹Zhytomyr Ivan Franko State University

THE PROJECT METHOD AND PECULIARITIES OF ITS APPLICATION IN TEACHING HISTORY DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION

МЕТОД ПРОЄКТІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Summary

The article analyzes the historiography of the use of the project method in pedagogical activity and draws conclusions about its active use. The definition of the project method, the main tasks and mandatory requirements that should be met when implementing it are given. Information about different types of projects is summarized and their classification is presented. The dependence of the type of project and the methodology for preparing its implementation, structure, and stages is traced. The general mandatory components of the history project structure are highlighted: topic, purpose, type, number of participants, discussion of possible development options, identification of methods, sources, stimulation of creative, non-standard approaches to solving the problem, discussion of intermediate results, project defense, examination, evaluation results, conclusions. The experience of applying the project method in teaching the educational component "History of Local Self-Government" to students of the second (master's) level of higher education at the Faculty of History of the Ivan Franko Zhytomyr State University is described. The role of the teacher at all stages of the implementation of this method is emphasized.

Keywords: project method, history, research sources and methods, higher education institution, self-education, research method of teaching

Анотація

У статті проаналізовано історіографію використання методу проєктів у педагогічній діяльності та зроблено висновки про його активне застосування. Дано визначення методу проєктів, основні завдання та обов'язкові вимоги, які слід дотримуватись при його впровадженні. Узагальнено інформацію про різні типи проєктів та представлено їх класифікацію. Простежено залежність типу проєкту та методики підготовки його проведення, структури, етапів. Виділено загальні обов'язкові складові структури проєкту з історії: тема, мета, тип, число учасників, обговорення можливих варіантів розвитку, визначення методів, джерел, стимулювання до творчих, нестандартних підходів розв'язання проблеми, обговорення проміжних результатів, захист проєктів, експертиза, результати оцінювання, висновки. Описано досвід застосування методу проєктів при викладанні освітньої компоненти «Історія місцевого самоврядування» зі здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка. Виокремлено роль викладача на всіх етапах впровадження цього методу.

Ключові слова: метод проєктів, історія, джерела та методи досліджень, вищий навчальний заклад, самоосвіта, дослідницький метод навчання

Вступ

Сучасна освіта модернізується разом з викликами, які перед нею постають. Спалах COVID-19, а нині війна в Україні внесли зміни в усі сфери суспільного життя, але найбільше торкнулися освітньої системи. Модернізація системи освіти в напрямку впровадження форм дистанційного навчання актуальні для закладів вищої освіти. Вони (заклади) зобов'язані оперативно реагувати на карантинні обмеження, на відсутність можливості проводити офлайн-навчання, але водночас мають забезпечити надання якісних освітніх послуг здобувачам. Працюючи над пошуками і впровадженням нових методів навчання, звернули увагу на метод проєктів, зокрема висвітливо їх впровадження при викладанні історичних дисциплін.

Метод проєктів – педагогічна технологія, яка передбачає практичне застосування набутих знань, часто шляхом самоосвіти. Саме таке просте, на перший погляд, визначення найкраще розкриває його зміст. Результатом завжди є певний кінцевий продукт. Саме для проєктних технологій обов'язковою умовою є готовність до

застосування (впровадження). Ще одне визначення запропонували Л. Лукашова та Л. Михайлова, які вказали, що в основі методу лежить прагматична направленість на результат, який можна одержати при вирішенні практично чи теоретично важливої проблеми. Його (результат) можна побачити, осмислити, застосувати в практичній діяльності [7]. Ю. Деркаченко, Ю. Яковенко та А. Ємельянова розглядають метод проєктів як синтез пошукових та проблемних прийомів, які базуються на самоосвітній та творчій активності студентів, ефективною та поліфункціональною педагогічною технологією [1].

Мета, предмет і методи дослідження

Метою дослідження є визначення методу проєктів і особливості його застосування при викладанні історичних дисциплін у вищій школі. Предметом визначено типи проєктів, їх структура, вимоги до проведення. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові методи: науковості, узагальнення, систематизації, теоретичного аналізу і синтезу. За допомогою порівняльного методу нам вдалося класифікувати різні типи проєктів та виділити до кожного з них особливості проведення. Ми узагальнили досвід його застосування під час викладання освітньої компоненти «Історія місцевого самоврядування».

Результати досліджень

Сучасна історіографія впровадження методу проєктів в освітній процес широка і репрезентативна. Описано досвід застосування проєктних технологій при вивченні іноземних мов [4; 7]; при проведенні занять з дисципліни «Інформаційні технології» [9], «Екологія» [5]; та у підготовці майбутніх викладачів [8]. Цікавим є досвід впровадження під час вивчення іноземних мов, що описали викладачі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця Л. Лукашова та Л. Михайлова. На їх думку цей метод дозволяє перетворити заняття з іноземної мови в «дискусійний, дослідницький клуб, в якому вирішуються дійсно цікаві, практичні та доступні для здобувачів проблеми». Звернуто увагу на його універсальність – може бути застосований практично влюбій темі в рамках програмного матеріалу, а також на те, що цей метод найкраще розвиває самостійність студентів, адже проєкт є результатом самостійної роботи здобувачів [7, с.1]. Такої ж думки дотримується Є. Іжко у дослідженні «Метод

проектів як один із засобів оптимізації автономного навчання», підкреслюючи що проектна робота – невід’ємна складова успішного автономного вивчення іноземної мови [4, с.92].

Ю. Деркаченко, Ю. Яковенко, А. Ємельянова висвітлили метод проектів як один з ефективних засобів формування критичного мислення під час вивчення історичних та правничих дисциплін. Автори дійшли висновку, що використання цього методу під час вивчення історії та права підвищує мотивацію здобувачів до отримання нових знань, розширює кругозір, обізнаність в історичних, політологічних, юридичних питаннях, розвиває самостійність та відповідальність, а також формує ряд корисних навичок: вміння опрацьовувати великі обсяги інформації, аналізувати, порівнювати, робити висновки, формулювати власну точку зору, аргументувати її тощо. Поряд з позитивними моментами вперше виділено помилки, які допускаються при його застосуванні: підходи до трактування проекту як алгоритму; перебільшення значення цього методу для розвитку критичного мислення здобувачів, їх самостійності та відповідальності; вузька спрямованість проекту, ігнорування міждисциплінарних зв’язків; очікування швидких позитивних результатів від користування лише таким методом тощо [1, с. 157].

Основними завданнями застосування методу проектів є засвоєння знань та умінь, необхідних у професійній діяльності та повсякденному житті; сприяння розвитку комунікаційних здібностей, дисциплінованості, відповідальності, самостійності, критичного мислення; засвоєння та вдосконалення умінь проведення дослідження [1, с. 156].

На сьогодні історіографія проблеми застосування проектних технологій виділяє обов’язкові умови, за яких можливе впровадження. Насамперед це наявність певної проблеми, складність і актуальність якої відповідає навчальним запитам і життєвим потребам здобувачів вищої освіти. Поставлене завдання має бути вирішеним у ході роботи над проектом. У разі надскладного завдання студенти-історики не побачать і не запропонують шляхів розв’язання. Занадто легке – не стимулюватиме до професійного зростання. Саме тому постановка проблеми здійснюється досвідченим викладачем, який оцінюватиме проект і контролюватиме весь процес створення і впровадження роботи. Найкраще, коли запропонована тематика пов’язана з колом професійних інтересів здобувачів вищих навчальних закладів залежно від обраної спеціальності.

Не менш важливою вимогою є дослідницький характер пошуку шляхів розв’язання проблеми. Далі йдуть постановка проблеми, сама дослідницька частина, експертиза й апробація версій, захист проекту і як уже зазначалося, його впровадження.

Для методу проєктів властивий самодіяльний характер творчої активності здобувачів, що є одночасно як обов'язковою вимогою, так і найбільш позитивною стороною [2].

Основою методу, а також у чому виражається його сутність – прагматична спрямованість на результат, який можна отримати за умови розв'язання тієї чи іншої практично або теоретично значущої проблеми. Результат можна побачити, продемонструвати, продумати чи практично використати. Найчастіше розв'язання проблеми передбачає використання знань різних галузей, що допомагає спрогнозувати майбутній результат і, відповідно, можливі наслідки різних варіантів розв'язку. Це дозволяє побачити та встановити причинно-наслідкові зв'язки – дуже важливо при дослідженні історичних питань.

У сучасній історіографії досліджень виділяють різні типи проєктів залежно від ознак. За домінуючою у проєкті діяльністю поділяють на дослідницькі, творчі, рольові, інформаційні, прикладні тощо. До дослідницьких відносять проєкти, які вимагають чітко продуманої структури, визначення мети, значення, методів. У них однаково важливі як результат, так і процес. У творчих проєктах не має детально проробленої структури спільної діяльності, вона тільки намічається і розвивається так, щоб отримати кінцевий результат, який би відповідав інтересам учасників проєкту. Вони (результати) представлені у різних формах. Це може бути твір, відео-презентація, газета, гра, експедиція тощо. У рольових проєктах, як і у творчих, структура залишається відкритою до завершення роботи. Характер і зміст проєкту беруть на себе у визначених ролях учасники. Гарно підходить для моделювання історичних подій, де учасники – історичні персонажі. До дрібниць продумуються не лише поведінка, діалоги, а й зовнішній вигляд, оточуюче середовище, побут тощо. Такі проєкти перетворюються на справжні костюмовані свята. Окрім історичної тематики, рольові проєкти результативні при вивченні літератури, де учасники виступають у ролі літературних персонажів або вигаданих героїв, імітують їх відносини. Ступінь творчості в цих проєктах дуже висока, важливу роль відіграє сама гра, театральні здібності. Інформаційні проєкти спрямовані на збір інформації про об'єкти, явища, події тощо. Учасники аналізують і узагальнюють факти, збирають відомості, призначені для широкої аудиторії. Такі проєкти вимагають добре продуманої структури, проміжних обговорень, щоб у разі потреби скоригувати роботу. В основі прикладних проєктів лежить результат, який обговорюється на початку. Найчастіше це створений документ, програма дій, рекомендації [10, с. 143-144].

Окремо хочемо виділити телекомукаційні проєкти, які набувають більшої актуальності завдяки тій ролі, яка їм відводиться у сучасному глобалізованому світі.

Телекомунікаційний навчальний проєкт – це спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність, організована на комп'ютерній телекомунікації. В основі цього проєкту закладено не лише отримання нових знань з певної галузі, а й навчитися працювати з обладнанням, передавати дані між пристроями різних типів. Відповідно однією з найважливіших рис телекомунікаційних проєктів є їх міжпредметний характер. Розв'язується наукова проблема, яка стоїть перед здобувачами, а також освоюються комп'ютерні технології, як здобувачами вищої освіти, так і керівниками проєктів.

За предметно-змістовою складовою вони поділяються на моно- або міжпредметні проєкти. Останні особливо популярні з історії державного управління або історії держави і права, коли можуть поєднуватися знання з історичної і юридичної науки. Цінними є висновки таких проєктів, бо вони наповнені чіткими функціями, повноваженнями, що є обов'язковою складовою досліджень з права, але результати, недоліки і здобутки владних органів краще простежується з історичного боку.

За характером координації проєкту вони поділяються на відкритою та прихованою координацією. За складом учасників проєктної діяльності існує поділ на індивідуальні та колективні, а останні в свою чергу – на парні та групові. За характером взаємодії між учасниками: кооперативні, змагальні, конкурсні. За тривалістю – короткострокові, середньої тривалості та тривалі [4, с. 93].

У зв'язку з тим, що існують різні типи проєктів, різняться їх структура, етапи та вимоги. Виділимо загальні обов'язкові складові структури проєкту з історії:

1. Вибір теми проєкту з історії, його типу, числа учасників. На думку дослідниці Є. Іжко велику роль відіграє мотивація здобувачів. Вибір теми та способів її втілення мають залежати лише від них. У зв'язку з цим вибір теми часто стає своєрідним «камнем спотикання»;
2. Обговорення з викладачем/керівником можливих варіантів, які в динаміці розвитку проєкту можуть дещо змінитися (при кардинальній зміні, на нашу думку, допущена концептуальна помилка), але при цьому важливо визначити рамки наміченої тематики. Доцільно застосувати колективне обговорення – «мозковий штурм» з наступним спільним обговоренням зі здобувачами. Викладач має налагодити зв'язок між здобувачами, важливо не допустити конфліктів, зібрати всі пропозиції та відверто їх обговорити. У результаті сформулюється дуже приблизне уявлення про обрану проблему. «Важливе і неважливе, здійсненне та утопічне будуть йти поруч» [4, с. 94];
3. Визначення методів дослідження, опрацювання джерел та літератури. Методологія та джерельна база є основою будь-яких проєктів з історії. Результати

дослідницького проєкту мають бути обґрунтованими, а це можливо досягти за умови опанування основними методами дослідження. Теоретико-методологічну основу якісного проєктного дослідження мають складати універсальні дослідницькі принципи історизму, всебічності, системності. Опрацювання джерел та залучення різних поглядів сприяє досягненню об'єктивності результатів дослідження. Принцип науковості застерігає від надмірної описовості. Якщо проєкт стосується біографічних досліджень, доцільне використання просопографічного і біографічного методів. Комплексне застосування різних методів та принципів дозволяє оптимально мобілізувати джерела та історіографію для досягнення обґрунтованих результатів;

4. Стимулювання до творчих, нестандартних підходів розв'язання проблеми;

5. Самостійна робота учасників проєкту за своїми індивідуальними завданнями. Якщо проєкт колективний (парний чи груповий) – визначення внеску кожного у його створення та реалізацію. Важливо не допустити ситуації, коли основний тягар роботи падає на одного-двох кваліфікованих виконавців. Участь кожного, справедливий і обґрунтований розподіл обов'язків – важлива умова процесу його виконання. Незважаючи на те, що колективний проєкт – це спільна робота, оцінку за результатами має отримати кожен індивідуально. Тому доцільно чітко розподілити обов'язки, а відтак і солідарну відповідальність учасників: хто за що відповідає? хто допомагає в реалізації проєкту? тощо [4, с.94];

6. Обговорення проміжних результатів. Це можна зробити на практичних та семінарських заняттях, роботи проблемних груп, наукових гуртках тощо. Якщо здобувачі в ході реалізації дослідницьких проєктів стикаються з певними труднощами, то таке проміжне обговорення сприятиме розв'язанню всіх поточних проблем, активізує завершальний етап, особливо якщо проєкт довгостроковий, а на завершальних етапах відчувається «вигорання»;

7. Захист проєктів. Є однією із обов'язкових складових. Для дослідницьких проєктів з історії можливо провести заключну конференцію, вебінар, круглий стіл. Заєць І.В. вказує на те, що захист обов'язковий і для прикладних, а не лише гуманітарних дослідницьких проєктів з історії. Як видно із описаних проєктів виготовлення «Різдвяної зірки», важливий не сам готовий результат, який може вийти різним залежно від вмінь, практичних навиків роботи. Саме захист дозволяє кожному продемонструвати не готовий виріб, а те чого кожен навчився [3, с.124]. Процес створення проєктів не менш важливий за сам результат. Всі наступні роботи цього плану вже ґрунтуватимуться на отриманих знаннях і навиках;

8. Колективне обговорення висновків або ж експертиза, результати оцінювання тощо. Підведення підсумків дозволить оцінити старання, а також позитивні і негативні сторони. Важливо зупинитися на ключових питаннях: Що вдалося? Над чим потрібно попрацювати? Як Ви самі оціните результати проєкту? Які перспективи його використання чи впровадження? У доброзичливій атмосфері можна обговорити і те, чого реалізувати не вдалося зробити. Дієва, стимулююча критика, аж ніяк не «критиканство», може стати фактором покращення.

Нами застосовувався метод проєктів з освітньої компоненти «Історія місцевого самоврядування» зі здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка. У ході реалізації підтвердилося, що успішне застосування цього методу передбачає обов'язкову належну підготовку і попередні вміння, тому найдоцільніше проводити його зі здобувачами старших курсів, у нашому випадку – другого (магістерського) рівня вищої освіти. Цей метод успішно апробовувався в умовах дистанційного навчання, оскільки він орієнтований на самостійну роботу, де викладач лише координує, допомагає з пошуком джерел та літератури та організовує захист підготовлених проєктів.

Опишемо головні етапи та особливості, які варто враховувати при застосуванні методу проєктів в умовах впровадження дистанційних методів навчання. Освітня компонента «Історія місцевого самоврядування» вивчає місцеве самоврядування в Україні та країнах світу: повноваження, структуру органів міського та місцевого самоврядування в різні історичні періоди. Під час викладання цієї навчальної дисципліни застосовуються міжпредметні зв'язки: знання з історії та юридичних дисциплін, що також сприяє проєктній діяльності. Проєкти довгострокові – розраховані до завершення семестру.

1. Підготовчий етап, планування роботи, обговорення можливих результатів. На цей етап попередньо відводиться від двох тижнів. Здобувачі самостійно (!) обирають країну, чий органи місцевого самоврядування готові представити. Вони вже опанували історію Європи, Америки, Азії та Африки і знають інформативні можливості підручників, готові до пошукової роботи. Працюючи над проєктом, вони паралельно освоюють історію місцевого самоврядування на українських землях, щоб в підсумку мати можливість порівняти їх розвиток в Україні та інших країнах світу. Досвід його застосування дозволив дійти висновку, що студенти обирають країни-сусіди, або країни з високим рівнем розвитку місцевого самоврядування (Польщі, Італії, Японії тощо). Під час захистів проєктів на це наряду вказують студенти.

2. Виконання проєкту. Він передбачає пошук і опрацювання джерел інформації. Сюди входить і література з даного питання. Здобувач самостійно збирає, аналізує матеріал з «Історії місцевого самоврядування», аргументує свою думку, взаємодіє з іншими здобувачами. Він орієнтується на кінцевий продукт, який йому потрібно представити на захисті. Розуміє, що оцінюватиме не лише викладач, а й інші здобувачі, які також старанно готуються. Елемент змагальності, конкуренція, бажання зробити проєкт цікавим, таким що запам'ятовується, вирізняється від інших, формують фахівця-професіонала викладача історії.

Результати проєкту завжди матеріальні, ми обговорюємо заздалегідь його оформлення. Пропонуються широкі варіанти: відеофільм, альбом, комп'ютерна газета, альманах. Найчастіше здобувачі обирають доповідь у формі презентації про органи і повноваження місцевого самоврядування різних країн світу.

В умовах війни в Україні ми дещо загострили питання проєктних ризиків, які можуть виникнути в ході його реалізації. Під час карантинних обмежень найголовнішою проблемою були онлайн-формати всіх можливих заходів. А в умовах війни довелося обговорювати ще й можливі відключення електроенергії, недоступність Інтернет-мережі тощо. Ми обговорили і внесли ясність в розуміння того, що в ході реалізації проєктів виникають внутрішні та зовнішні ризики. Їх спрогнозувати та спробувати вирішити/мінімізувати – додаткове завдання під час реалізації проєкту.

3. Захист. Він був обов'язковим етапом. Проводився, переважно на передостанньому занятті. Для цього готувалася аудиторія з відповідними технічними засобами. В умовах дистанційного навчання цьому допомагають різні платформи, у нашому випадку – ZOOM - платформа, яка передбачає використання презентацій і дає можливість організувати захист. Здобувач оцінював себе та інших, а також самостійно підводив підсумки, проаналізував що йому вдалося, а що потребує доопрацювання. У групах з чисельністю здобувачів більше 20-25 осіб – ми готували групові проєкти. Вони передбачають тривалішу підготовку, оскільки вимагають об'єднання зусиль кількох членів, створення спільної командної роботи. І також можуть застосовуватись в умовах дистанційного навчання. У групах працювали не менше трьох та не більше п'яти здобувачів. Викладач може сам визначати склад групи, але бажане об'єднаннями за спільними інтересами (гірше – коли об'єднання відбувалося за особистісною симпатією). Після кількох занять учасники у групі самостійно розподіляли функції при виконанні групових завдань і організовували свою роботу.

Відкритими ще залишаються питання порівняння результатів проведення онлайн та офлайн-форматах. Також в майбутньому слід розробити методику підготовчої роботи для реалізації проєктів зі здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на другому чи, навіть, першому курсах.

Реалізація методу проєктів на заняттях з історичних дисциплін актуалізував питання ролі викладача – керівника. В ході організації та виконання проєкту викладач виконує різні функції. Він виступає у ролі наставника, джерела інформації, головного організатора тощо. Найперше керівник допомагає у пошуку джерел інформації, вибору оптимальних методів проведення. Джерела проєктів мають бути різноманітними, інформативними, що складно підібрати здобувачу без досвіду. Завданнями викладача є навчити користуватися підручниками, довідковою літературою, таблицями, пам'ятками, коментарями тощо. Якщо студенту для гарної оцінки важливими є результати, то керівнику – процес. Успішно реалізувавши одного разу, зробивши належні висновки, вдасться отримати позитивний результат і в подальшому. Керівник координує весь процес роботи над проєктами; підтримує і заохочує до безперервного руху вперед у роботі над проєктом, намагається запобігти «вигоранню» при довгострокових проєктах, допомагає, але не виконує роботи замість здобувача. Педагог повинен добре знати інтереси суб'єктів навчання, їхні можливості, бажання, бути достатньо компетентним, комунікабельним, толерантним, з високим творчим потенціалом [1, с. 156].

Висновки

Метод проєктів – відома освітня технологія, яка успішно застосовується при викладанні різних дисциплін. Проєкти різняться за типами, відповідно, і вимогами до їх реалізації. Викладачі різних навчальних закладів звернули увагу на головних позитивних ознаках: спрямованість на результати, самостійна робота здобувачів, підходить для різних тем, сприяє формуванню критичного мислення. При впровадженні цієї освітньої технології при викладанні історичних дисциплін слід дотримуватись певних структурних вимог: вдумливого підходу до вибору теми проєкту, відкрите обговорення всіх можливих варіантів результатів, визначення методів, опрацювання джерел для пошуку інформації, стимулювання до творчих, нестандартних підходів під час розв'язання проблеми, обговорення проміжних результатів, захист проєктів, підведення підсумків. Проєкти відрізняються структурою, часом, який відводиться для реалізації кожної з частин. Перед здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти ми

ставили додаткове завдання – обговорення можливих ризиків і їх мінімізація. Велике значення відводиться ролі керівника, який координує весь процес, мотивує, заохочує і перевіряє. Він має бути достатньо компетентним аби спрямувати роботу у «необхідне русло».

Література

1. Деркаченко Ю. В., Яковенко Ю. Л., Ємельянова А. О. Метод проектів як один із ефективних засобів розвитку критичного мислення студентів під час вивчення історичних та правничих дисциплін. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Випуск 72. Том 1. С. 155–160. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/29940> (дата звернення 02.12.2022).
2. Дьоміна І. Проектне навчання: коротко про головне. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/view/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/> (Дата звернення 2.12.2022).
3. Заєць І. В. Використання методу проектів на заняттях гуртків декоративно-прикладного напрямку на прикладі виготовлення різдвяної зірки. *Матеріали Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в освіті» 7-8 лютого 2019 р.* Івано-Франківськ, 2019. С. 121-124.
4. Іжко Є. С. Метод проектів як один із засобів оптимізації автономного навчання. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2014. № 2 (8). С. 92-98. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/17.pdf> (Дата звернення 2.12.2022).
5. Коровіна В. А. Метод проектів як форма організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення курсу «Екологія». *Актуальні проблеми підготовки майбутніх вчителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти: Всеукраїнська заочна науково-практична конференція*. 2013. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3718/> (Дата звернення 2.12.2022).
6. Лаврентьєва О. *Застосування методу проектів на заняттях гуртка закладу позашкільної освіти технічного спрямування : навчально-методичний посібник*. Кривий Ріг, 2010. 45 с.
7. Лукашова Л. В., Михайлова Л. З. Метод проектів у вивченні іноземної мови як засіб формування міжкультурної комунікації при підготовці менеджерів. *Сучасні*

- проблеми управління підприємствами: теорія та практика*. 18-19 березня 2019. С. 1-3.
8. Мирончук Н. М. Застосування методу проектів у підготовці майбутніх викладачів до самоорганізації в професійній діяльності. *Проблеми освіти: зб. наук. праць / Інститут модернізації змісту освіти МОН України*. Вип. 87. Житомир: Вид. О. О.Євенок, 2017. С. 191 – 196. URL: <https://cutt.ly/G1JizA7> (дата звернення 02.12.2022).
 9. Сілакова Т. Т. Проектні технології підготовки студентів. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія. 2017. № 11. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12571> (дата звернення 02.12.2019).
 10. Тадеуш О. М. Метод проектів як форма продуктивного навчання студентів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2017. Вип. 29. С. 142-146. URL: <https://cutt.ly/B1JyboL> (Дата звернення 2.12.2022).